

Onderwijs en sociale verandering

Onder deze titel gaf prof. dr. Ph. J. Idenburg op 18 september j.l. een college ter afsluiting van zijn medewerking aan het opleidingswerk van het Nuts-seminarium. Hieronder volgen enkele hoofdpunten en passages uit deze rede.

In het eerste deel van zijn betoog schenkt Idenburg aandacht aan de kenmerken van de sociale verandering, die bezig is zich sedert de 2e Wereldoorlog te voltrekken. Zich aansluitend bij Mannheim – met wiens opvattingen hij grote affiniteit voelt – noemt Idenburg als eerste kenmerk het faillissement van het beleid, dat zich baseert op het vrije spel der maatschappelijke krachten. Nodig is thans 'een vorm van beleid, die de totaliteit van het veranderingsproces overziet en deze vanuit de sleutelposities, die in elke situatie bestaan, tracht te beïnvloeden.' Als tweede kenmerk van de na-oorlogse maatschappelijke ontwikkeling wordt het zoeken van een nieuw patroon van waarden genoemd. Het respect van de persoonlijke eigendom bijvoorbeeld beoogde van ouds de bescherming van de hulpmiddelen, die de mens tot vervulling van zijn persoonlijke taak ten dienste staan maar in een wereld van kapitalistische concentratie van technische middelen verliest deze norm haar zin en kan zij van bescherming van individuen verkeren in een handhaving van machten, die hun vrijheid bedreigen. In een 'planning for freedom' moeten daarom de belangen van het geheel een zedelijke erkenning vinden naast de relaties van mens tot mens. Als derde kenmerk brengt Idenburg naar voren dat de overgang van de blinde aanvaarding en de vanzelfsprekende gehoorzaamheid van waardeoordelen naar de bewuste, weloverwogen keuze ervan een vernieuwing van opvoeding en onderwijs vragen.

De belangrijke vraag is nu: hoe kan de overheid het onderwijs, dat een sleutelpositie inneemt in de hierboven geschetste betekenis, zodanig beïnvloeden,

dat het dienstbaar is aan de belangen van de gemeenschap en het individu? Idenburg is van mening, dat dit slechts mogelijk is indien de weg der liberaal-democratische, allocatieve onderwijspolitiek wordt vervangen door een politiek, die berust op overleg tussen en samenwerking van de regering en de geregeerden.

Met verwijzing naar Benne geeft Idenburg vervolgens een beschrijving van de relatie tussen overheid, direct gezag en uitvoerende macht in een constructieve onderwijspolitiek. Hij stelt daarbij voorop, dat het streven naar een planmatig politiek handelen het gevaar loopt van te ontaarden in technocratische dwang, doch dat anderzijds democratisering van de besluitvorming één van de urgentste opgaven van onze tijd is. Deze besluitvorming voltrekt zich als een proces, waarbij de volgende normen in acht worden genomen:

- a. De innovatie van het schoolwezen wordt niet zonder meer van bovenaf opgelegd: zij moet in samenwerking tussen alle betrokkenen plaats vinden. In het veld van actie vertoont zich een verscheidenheid van inzichten en belangen. Ze vormen het materiaal, waaruit het begrip van een gemeenschappelijk beleid moet worden opgebouwd.
- b. Dit beleid moet worden beschouwd als een proces, waarbij alle betrokkenen leren. De informatie loopt verticaal van boven naar beneden zowel als van beneden naar boven; zij voltrekt zich horizontaal tussen allen, die de zaak aangaat. Dit is een eis van respect voor de eigenheid van enkelingen en groepen. Maar tevens geldt dat de meest intelligente planning wordt verzekerd indien de bijdragen der geïnteresseerden daaraan onbelemmerd dienstbaar worden gemaakt.

De openheid, die hier wordt bedoeld, is tevens de voorwaarde voor de psychische voorbereiding van de planning: het ontstaan van die houding bij de deelnemers, die nodig is voor het vinden en nastreven van een gemeenschappelijk doel.

- c. Het beleid draagt een experimenteel karakter. Er wordt niets in wetten en reglementen vastgelegd alvorens het is beproefd en door de meerderheid der betrokkenen als juist wordt ervaren.
- d. Hieruit vloeit voort dat de deelnemers aan het proces der beleidsvorming bereid zijn de meningen en verlangens, waarmede zij het overleg begonnen, te herzien aan de hand van de feiten, die tijdens de realisatie van het experiment aan het licht treden. Niet macht moet gelden; prestige-overwegingen moeten wijken voor de gecontroleerde ervaring.
- e. Terwijl het streven gericht dient te zijn op het overwinnen van het particularisme, dat slechts de belangen van eigen persoon en groep op het oog heeft, zal het beleid steeds ruimte moeten laten voor afwijkingen van het collectief aanvaard patroon van denken en handelen, die aan het algemeen belang geen afbreuk doen. Het liberaal-democratisch systeem van de allocatieve onderwijspolitiek steunt het particularisme. Het gelooft in de natuurlijke orde. De gedachte van de democratische planning streeft naar een gemeenschappelijk inzicht in een constructief onderwijsbeleid. Dit is vandaag de passende wijze om het collectief welzijn te behartigen. Onze laatste norm rekent er intussen mede dat er tenslotte een stuk vrijheid moet bestaan voor afwijkingen van het aanvaarde beleid, die aan het gemeenschappelijk streven geen schade doen. De gedachte is dat niet dan in geval van noodzaak de meerderheid haar wil aan enkelingen en groepen met een afwijkend oordeel mag opleggen.

Het is onmiskenbaar dat deze normen bij alle betrokkenen kwaliteiten veronderstellen, die thans

nauwelijks bij hen worden aangetroffen. Hier treedt de overheid als gesprekspartner in overleg over onderwijszaken met de geregeerden. In deze richting gaat, wat het tertiair onderwijs betreft, het voorstel van het Amerikaanse adviesbureau McKinsey tot het instellen van een Nationale Stuurgroep, die de programmering in nauw contact met de instellingen zal behartigen. Er wordt van de lichamen, die tot het direct gezag behoren, verwacht dat ze met meer kunde mee kunnen spreken dan thans gemeenlijk het geval is. De uitvoerende macht zal de scholing moeten genieten om een discussie over onderwijshervorming aan te gaan. Trouwens het is gebeken dat niet alleen kennis en inzicht nodig zijn, van niet minder gewicht is een houding, die het mogelijk maakt om, het eigen inzicht in de waagschaal werpende, tot een gezamenlijke visie te geraken.

Een politiek, die berust op overleg tussen en samenwerking van de regering en de geregeerde vraagt om een nieuwe bewerktuiging. Men zal vinden dat ik hoge eisen stel. Dat is inderdaad het geval. Ze gaan ver uit boven het niveau, waarop in de grote politiek over onderwijszaken wordt beslist en ze mikken ver boven het peil, waarop in en om de school wordt gedacht en gehandeld. De onderwijspolitiek zowel als de discussie van onderwijsvragen buiten het beleidsvlak missen in ons land eenvoudig kwaliteit. Dat leert een vergelijking met de sociaal-economische sfeer, waarin het Centraal Planbureau en de Sociaal-Economische Raad vakkundig leiding geven en een periodiek als Economisch Statistische Berichten de toon aangeeft in de discussie en de vergaderingen van de Vereniging voor Staatshuishoudkunde door de preadviezen elk jaar opnieuw een ontmoetingsplaats vormen tussen wetenschap en actualiteit. Daarbij vergeleken is de onderwijskunde nergens. Maar een vergelijking met Engeland en Zweden, om slechts deze landen te noemen, brengt onze achterstand evenzeer aan 't licht. Ik vraag dus ook niet iets dat ten onzent gemakkelijk te realiseren is. Niemand beweert dat *planning for freedom* gemakkelijk is. Mijn stelling is alleen dat zij noodzakelijk is en dat wij haar moeten leren.